

Balti põgenike väljaandmine

Tallinnas Okupatsiooni ja Vabadusvõitluse Muuseumis oli 11. aprillist kuni 28. maini avatud näitus “Balti põgenike väljaandmine aastal 1945”, mis valmis koostöös Kristianstadi Regionaalmuuseumiga.

Näituse saamislugu ulatub mitme aasta taha ja kogu projekt sai õieti alguse arhiivileiust. Nimelt, Kristianstadi ja Malmö läänivalitsuste liitmisel anti osa vanemast arhiivist üle Lundi maakonna-arhiivi, sealhulgas oli ka paar kasti varem salastatud dokumente interneeritute laagrist. 1945. aasta lõpus ja 1946. aasta alguses andis Rootsi valitsus Nõukogude Liidu survele viimasele välja kaks ja pool tuhat interneeritud sakslast, 139 lätlast ja seitse eestlast. Erinevalt sakslaste väljaandmisest põhjustas baltlaste väljaandmine juba omal ajal teravat poleemikat Rootsi ühiskonnas.¹ Oli ju teada, et okupeeritud eestlased, lätlased ja leedulased olid sunnitud Saksa mundrit kandma olude tõttu. Kuuskümmend aastat hiljem Rootsist leitud dokumendid võimaldasid heita uut valgust sellele tumedale episoodile ajaloos. Lundi maakonna arhivaar Jan Dahlin kirjutas nende põhjal suurt tähelepanu äratanud artikli, mis järgnevalt viiski vastava erinäituse ja -raamatu koostamiseni.

Näitus ja raamat Rootsis

Näitus baltlaste väljaandmisest avati Kristianstadi muuseumis 2004. aasta 31. oktoobril. Huvi selle vastu oli siis nii suur, et ainult kolmandik külalistest pääses näituse avamisel saali. Samas toimunud teemalises seminaril tuli ettekandeid korjata kaks korda, sest kõik huvilised ei pääsenud samuti korraga saali.² Esitleti ka raamatut “Baltlaste väljaandmise varjus. Saksa sõjaväelastest põgenike interneerimine ja väljaandmine Rinkaby ja Gälltofta laagritest 1945–1946”.³ *Föreningen Gamla Christianstadt*’i

poolt aastaraamatuna välja antud 208-leheküljelistest kõvakaanelisest köitest leiab artiklid üheksalt autorilt – Kristian Gerner, Per-Olof Forslund, Jan Dahlin, Mats Pettersson, Anders Bojs, Ingrid Moritz, Kristian Ahlström, Leif Mårtensson on oma artiklites käsitlenud baltlaste väljaandmisega seotud erinevaid aspekte: poliitilist tausta, seni publitseeritud, laagriolmet jne. Raamatu lõpust leiab interneeritute nimekirja, kus on 362 sakslast ja 129 baltlast. Raamat on rikkalikult illustreeritud fotode ja plaanidega, varustatud registri ja saksakeelse kokkuvõttega.⁴

Kristianstadist viidi näitus edasi Stockholmi, kus see avati möödunud aasta 19. märtsil *Forum för Levande Historia* ruumides vanalinnas. Päev enne näituse avamist ilmus *Miljöpartiet*’i häälekandjas Miljömagasinet Tord Björki kriitiline artikkel, kus autor leidis, et näitus annab ajaloost vale pildi. Vaikitakse olulistest faktidest, nagu näiteks see, et nii Soome kui ka Rootsi kavatsesid seoses sõjaga oma territooriume laiendada.⁵

Avamine Tallinnas

Okupatsioonimuuseumis avas näituse välisminister Urmas Paet. Seejärel sai sõna Rootsi Kuningriigi suursaadik Dag Hartelius, kes pidas talle omases heas eesti keeles alljärgneva sisuka kõne: “Kuigi Rootsit ei okupeeritud ega haaratud Teise maailmasõja võitlustesse, mõjutas see meid mitmel viisil. Üle 8000 rootslase võitles Soome kaitseväes Nõukogude vallutajate vastu. 63 000 soome last võeti sõja eest Rootsi varjule. 7000 Taani juuti pääses üle Öresundi natside eest põgenema. 25 000 eestlast ja 5000 lätlast tuli sügisel 1944, põgenedes Nõukogude okupatsiooni eest. Eriti suure arvu eestlastest põgenike tulek viis Rootsi põgenike- ja integratsioonipoliitika väljaarendamiseni ning sõja järel hakkasime vastu võtma suuri põgenikerühmi – Ungarist 1956, Tšehhoslovakiast 1968, Nõukogude Liidust kõigi aastate jooksul ja muidugi teistest maailma osadest. Neist lõikudest ajaloos võin rääkida puhta südametunnistusega.

Kuid on olemas ka teised küljed. Sõja lõppedes saadeti Jalta kokkuleppe tulemusena üle 20 000 inimese – tihti vastu nende tahtmist – mitmete

¹ Vt. A. Kung. Baltlaste väljaandmine. – Baltikumile elatud aastad. Ajakirjaniku mälestused, Tallinn, 2002, lk. 29–46.

² Eesti Päevaleht (Stockholm) 11. XI 2004.

³ I Baltutlänningens skugga. Internering och utlämning av tyska militärflyktingar via lägren i Rinkaby och Gälltofta 1945–1946, Kristianstad, 2004.

⁴ Vt. ka raamatu tutvustust: M. Vill. Baltlaste väljaandmise traagika on toodud varjust päevavalgele. – Eesti Päevaleht (Stockholm) 24. III 2005.

⁵ Näitus baltlaste väljaandmisest jõudis Kristianstadist Stockholmi. – Eesti Päevaleht (Stockholm) 31. III 2005.

Vaade näitusele. Foto: P. Pillak

läänერიკide laagritest Nõukogude Liitu. Rootsi saatis tagasi 139 lätlast ja seitse eestlast, ning see kuulub Rootsi ajaloo mustade külgede hulka. Isegi kui otsust saab vaadata tookordsete olude taustal ning et ka teised Lääne demokraatiad saatsid inimesi välja vastu teadmata saatusele Nõukogude diktatuuris, kannab Rootsi selle otsuse eest rasket vastutust. Rootsi ei suutnud anda neile varjupaigaotsijatele nende loodetud kaitset, kui nad olid lahkunud oma maalt, põgenedes Nõukogude okupatsiooni eest. Rootsi valitsuse hoiak sai rootsi rahva tugeva kriitika osaliseks juba otsuse langetamise ajal. Paljud rootslased elasid siis ja ka hiljem kaasa leegionäride saatusele.

Me ei saa tookordseid sündmusi olematuks teha. Et rõhutada meie praegust negatiivset suhtumist sellesse otsusesse, kutsuti ellujäänud 1994. aastal Rootsi külaskäigule, kusjuures kohuti Rootsi kuninga ning tolleaegse välisministri Margaretha af Ugglasega, kes sai mõnega Eesti leegionäridest kokku ka siin Tallinnas.

Kõigil rahvastel ja kõigil põlvkondadel on minu arvates vastutus suhtuda kriitiliselt enda ja oma esivanemate minevikku. Peame kõik suutma selgelt tunnistada, et tehti tõsiseid vigu, kuigi meie ise individidena ei olnud asjaga seotud ning peame mu isikliku arvamuse kohaselt suutma ajaloolistele sündmustele hinnangut anda ka tänapäeva normidest lähtudes. Rootsi poole pealt ei saa me end lahti öelda väljaandmisotsusega kaasnenud koormast. Siiski oleme otsinud lepitust.

Täna avatav näitus sai osalt alguse tänu seni

tundmata allikmaterjali kasutamisele. Kui selle sisu kohta hakkas ilmuma artikleid, otsustas Kristianstadi läänimuuseum – mis asub Rinkaby interneeritute laagri lähedal, kus eestlased ja lätlased viibisid koos suure grupi saksa sõduritega, – teha väljaandmisest näitus. Võib öelda, et kõik algas kohaliku ajaloo uurimisega. Aga et Rinkaby laagrit võib pidada osaks nii Rootsi, Eesti, Läti kui ka Saksa ajaloost, sai sellest veel üks samm lepitusprotsessis meie, rootslaste, jaoks ning üleskutse meile kõigile, et uurida ajalugu edaspidigi kriitiliselt.”

Seejärel jagas preester Vello Salo kohalviibinutega oma mälestusi intsidendi toimumise ajast: Roomas olles tundis ta hästi sealset Rootsi suursaadikut, kes baltlaste väljaandmisest kuulates tunnistas, et sel hetkel oli tal häbi rootslane olla.

On hea, et selline näitus teoks sai ja raamat välja anti – see ei ole mitte tühi tuhnimine tumedas minevikus, vaid helgema tuleviku kujundamine. Meil peab jätkuma julgust selgeks rääkida tehtud eksisammud, ka need, mis olid formaalselt justkui korrektsed, kuid tõid kaasa põhjusega kannatusi inimestele. Ajaloolaste kohus ei ole mitte ainult kangelaste ja kangelastegude uurimine, vaid ka hammasrataste vahele jäänud inimsaastuste jutustamine tulevastele põlvkondadele.

Peep Pillak